

Familienamen: hun ontstaan en betekenis

Om een persoon aan te duiden, werd al vrij vroeg een persoonsnaam of antroponiem gegeven. Dit gebeurde al bij de Kelten, de Romeinen, de Germanen, en deze gewoonte bleef doorleven met het geven van heiligennamen¹. Vanaf de 13de eeuw volstond deze persoonsnaam niet meer om verschillende redenen. De bevolking was toegenomen in aantal, er waren ook te weinig heiligennamen, en sommige families (bv. de adel) verkoos om zich te onderscheiden van de anderen. Het is dus van toen af dat men met een tweenamensysteem is begonnen werken met een persoonsnaam en een bijnaam (=latere familienaam), dat overigens min of meer een vaste vorm begon aan te nemen tijdens het Franse bewind.

Als men naar de huidige familienamen kijkt, dan zijn er een viertal groepen te onderscheiden: de afkomstnamen, de herkomstnamen, de beroepsnamen en zeg maar de overige namen die met bv. een bepaalde persoonseigenschap te maken hebben. Veelal zijn deze familienamen meer terug te vinden in een bepaalde regio. Meer voorkomende familienamen (met bv. berg als grondwoord) kunnen op verschillende plaatsen in Vlaanderen terug te vinden zijn. Dit heeft dan niet te maken met een migratie van families naar andere streken –het blijkt dat de Vlaming nogal honkvast is geweest in het verleden- maar met het meer voorkomen van een bepaalde plaatsnaam in verschillende plaatsen.

Afkomstnamen

De meest voorkomende afkomstnamen hebben betrekking op een stamvader (bv. Janssens, Peeters). Dit worden ook patroniemen of vadersnamen genoemd, die meer voorkwamen in het hertogdom Brabant en in Limburg.² Er moeten daar toen in de 13de eeuw al op verschillende plaatsen families geleefd hebben die aangeduid werden met bv. Jan, de zoon van Jan (=Janssens). Omdat deze familienaam meer voorkwam, kwamen er ook meer nazaten met dezelfde naam, en dit zou zich verder herhalen bij elke generatie.

Men spreekt ook over metroniemen of moedersnamen (bv. Mariën, Van Lijsbette). Zij komen veel minder voor en hier kan zeker de vraag gesteld worden of er naar geen andere betekenis kan gezocht worden.

Patroniemen hebben vaak achteraan de zogenaamde genitief-s of bezits-s of het woorddeel –sen (verdopte vorm van –zoon). De kinderen en nazaten van een zekere Jan werden dus aangeduid als Jans, Janssen (of Janssens, met dus zowel –sen als de bezits-s op het einde).³

Voorbeelden zijn: Janssens, Peeters, Jacobs, Willems, Dierix, Claus, Cornelis, Martens, Wouters, Aerts, Michiels, Thijs, Franssens, Lauwers, Geerts, ...

Herkomstnamen

Deze hebben betrekking op een bepaalde geografische naam, gaande van een landstreek tot een lokale specifieke plaats. Een familie die in de buurt van een vijver woonde, kreeg de familienaam Van

---

¹¹ Met het concilie van Trente (1545-1563) werd het geven van een christelijke voornaam zelfs een verplichting. Vanaf de 12de eeuw waren heiligennamen al populair.

² In 1997 bleek de top tien van frequentste voornamen in de provincies Antwerpen, Vlaams-Brabant en Limburg overwegend uit patroniemen te bestaan. In West- en Oost-Vlaanderen zitten er amper patroniemen in de top tien.

³ Bij een naam zoals Dierix, zit de bezits-s dus verborgen in de –x. Bij metroniemen is de vrouwelijke uitgang van de genitief, –en. Bij Servranx duidt ser- op *des heer* (van de heer).

de Vijver. Verhuisde een familie dan kregen ze de naam van hun oude woonplaats (bv. Van Vlaenderen).

Herkomstnamen bevatten heel vaak oudere namen die vroegere landschapselementen aanduidden. Deze toponiemen of plaatsnamen bestonden al langer en de meeste taalkundigen verwijzen dan naar een Germaanse oorsprong. Na de val van het Romeinse Rijk zouden Germaanse stammen naar onze streken geëmigreerd zijn en hun typische woorden (-lo, -broek, -rode, ...) aan bepaalde plaatsen beginnen geven zijn. Wellicht waren het zelfs eerder al de Kelten die voor de inval van de Romeinen, al de eerste waren om specifieke landschapselementen te benoemen. Het is de etymologie die zich bezig houdt met het nagaan van de oorspronkelijke betekenis van plaatsnamen en dus ook van herkomstnamen.

Herkomstnamen worden vaak voorafgegaan door van-, van de(n)-, van der- (=ver).⁴ Ook De- wordt gebruikt, in bv. De Brabander, De Vlaminck,... En ook namen die met op- of uit- beginnen zouden wijzen op herkomstnamen (bv. Opdenheuvel, Uitterhoeve).⁵ Ook de naam Bosman is een herkomstnaam met achtervoegsel –man.

Voorbeelden: Vandenbroeck, Vandevelde, Vandenberghe, Verhaeghe, Verstraeten, De Hollander, Van den Driessche, Van Acker, Van Cauteren, Van den Brande, Van den Bossche, Van Steelandt, Van de Woestijne, Vereecken, Van Moer, Verelst, Op de Beek, Vermeersch, ...

In een familienaam zoals Van den Driessche of Verhaeghe, moeten de eerste naamdragers genoemd zijn naar een plaatselijke dries of haag. Dit grondwoord was toen voldoende om een bepaalde plaats te lokaliseren. Pas later zouden ook samenstellingen ontstaan met een tweede woorddeel voor een verder onderscheid (bv. doornhaag). Ook in andere dorpen waren er driesen en hagen, en ontstonden dus vergelijkbare familienamen, zonder evenwel een genealogische verwantschap.

Beroepsnamen

Naast bijnamen die verwezen naar de stamvader of naar de herkomst van een bepaalde familie, ontstonden al vrij vroeg ook familienamen die betrekking hadden op een bepaald beroep uit die tijd (bv. Olieslager, Smet, De Bakker, De Vleeschouwer). Het zijn typische ambachtsnamen die vaker in een stedelijk milieu voorkwamen. Onze voorouders leefden vooral van de landbouw, wat niet tot een onderscheid makende bijnaam leidde.

Beroepsnamen beginnen vaak met de- en kunnen ook een genitief-s hebben (bv. Ramaekers).

Andere voorbeelden: Decoster, Declercq, De Mulder, Kuipers, De Keersmaecker, De Wever, ...

Andere namen

In deze groep zitten de familienamen die op een opvallende eigenschap wijzen zoals De Jonghe, De Wilde, De Lange. Het is hier overigens weer mogelijk dat de naam terug gaat op een ouder woord waarvan de betekenis later is verloren gegaan, en dan door latere dorpsbewoners vervormd is tot iets wat men begreep.

---

⁴ 'Van der' zou volgens prof. Debrabander voor vrouwelijke plaatsnamen gebruikt worden.

⁵ Ook hier kan mogelijk gekeken worden naar een Keltische oorsprong (bv. 'ob' wat kan duiden op roepende wachters). Zie bespreking Gallisch Brabant, een wereld van toponiemen, 2022, www.stap-brug.be. Dit geldt overigens ook voor bepaalde beroepsnamen met een meer vanzelfsprekende naamsverklaring (bv. Smet).

Ook familienamen die verwijzen naar dieren (De Vos, De Haene) maken deel uit van deze groep van namen.⁶

Zoals bij beroepsnamen treft men hier vaak de begin de- of de genitief –s aan.

Andere voorbeelden: De Zwarte, Somers, De Winter, Teirlinck, Coecke, De Groot, De Witte, De Leeuw, De Pauw, ...

Spellingsvariatie

Waarom men bij familienamen verschillende spellingen kan hebben, heeft vaak te maken met de evolutie van de naam in de loop der tijden tot het moment van de eerste meer officiële registratie, maar ook met zogenaamde naamgeografische grenzen. Zo heeft men vastgesteld dat bij beroepsnamen men meer de voorafgaande de- gebruikt in Oost- en West-Vlaanderen, en de genitief –s meer in Limburg en Antwerpen. Dialectelementen kunnen ook leiden tot klankvariaties in familienamen zoals Koning/Deceuninck, Smit/Smet, Mertens/Martens, De Coster/De Ceuster.

Kennis van lokale dialecten, ook van de typische landschapselementen die vroeger voorkwamen in een bepaalde streek, zijn van belang voor het zoeken naar de juiste betekenis van een naam. Dit weerspiegelt zich ook in bepaalde klankverschijnselen. Zo zijn er de typische wissels van medeklinkers in namen zoals Catharina/Katelijne (r-l-wissel). Bij de d-syncope valt de letter –d weg na een lange –ee of –ou: Rademaker wordt Raeymaker, Schoudendale wordt Schoendale, de Madere wordt De Mayer, Schoudebroek wordt Schauwbroeck, zelfs Schuynbroeck,...

Familienamen die verdwijnen

Genealogen hebben al kunnen vaststellen dat soms één enkele stamvader die meerdere keren huwde, verschillende zonen verwekte, die de familienaam doorgaven aan hun nazaten. Het kon echter ook gebeuren dat er bij latere generaties door een grote kindersterfte, plots geen verdere mannelijke naamdragers voorkwamen. De familienaam zou hier dus uitsterven.

Tegenwoordig is er een bepaalde kans dat een familienaam zich verderzet. Des te kleiner de frequentie dat de naam voorkomt, des te groter wordt de dreiging dat de naam in de toekomst zal verdwijnen.

Namen als erfgoed

Plaatsnamen en persoonsnamen zijn vaak de enige erfgoedrestanten uit een lang vervlogen tijd toen er nog weinig geschreven bronnen waren. Ze zijn zelfs van belang voor de studie van het Oudnederlands of Oudnederfrankisch, de voorloper van onze huidige moedertaal. Men vergeet daarbij dat er in de 'prehistorie' al Keltische stammen hier leefden die handel dreven en zich dienden te beschermen. Zeker in de eeuwen voor onze jaartelling moeten er verschillende plaatsnamen zijn gegeven, die dan later werden overgenomen of gebruikt door de Romeinen, later door de Germanen.⁷ Enkel het accent leggen op Germaanse volksverhuizingen als aanzet tot onze eerste

---

⁶ Of men hier etymologisch de verklaring moet zoeken bij een dier is nog maar de vraag. R. Rentenaar schrijft in Groeten van Elders (p. 30) dat bv. bij de plaatsnaam Kattégat er al heel wat zinnigs, maar ook heel wat speculatief en 'erger dan dat' geschreven is over de betekenis van het element 'kat'. Hij houdt het zelf evenwel bij een smalle of gevaarlijke doorgang (bv. voor schepen) naar analogie met de kat die door een nauwe opening moet. Bij de plaatsnaam Krimp geeft hij kronkelende rivier of stuk land met een bochtige vorm als verklaring. Misschien dat dit soort etymologie kan passen voor een Middeleeuwse oorsprong van bepaalde namen, maar het zou wenselijk zijn om ook naar oudere (Keltische, Germaanse) verklaringen te zoeken.

⁷ Plaatsnamen zijn vrijwel steeds gevormd op basis van het woordmateriaal dat de plaatselijke bevolking tot haar beschikking had. In R. Rentenaar, Groeten van Elders, p. 54.

namen, lijkt toch wat beperkt.⁸ Kelten en Germanen waren beide Indo-Europees van oorsprong en kende een gelijklopende ontwikkeling. Het lijkt dus onwaarschijnlijk dat de Kelten zouden geleefd hebben in een zowat naamloze omgeving, terwijl er volop een gehuchtvorming bezig was toen de Romeinen binnenvielen. Dat de Romeinen hun weg zouden gevonden hebben in deze naamloze omgeving lijkt ook al weinig realistisch, om dan te wachten op invallende Germaanse stammen die hier dan alles eens zouden gaan benoemen. Wellicht zijn veel meer toponiemen van Keltische oorsprong, en zijn dan later gegermaniseerd.⁹ Wat niet uitsluit dat er ook van oorsprong Germaanse, of later Middeleeuwse toponiemen zijn ontstaan.

Familienamen zijn dus vaak ontstaan uit al eerder bestaande plaatsnamen. Ook persoonsnamen (voornamen) moeten al veel eerder bestaan hebben. Debrabandere geeft voor verschillende van die namen weer een louter Germaanse oorsprong: Zeger, Boudewijn, Hadewijch, Gertrude, Wilhelm, Everhard, Robrecht, Lieven,... Veel van deze namen zouden dan later vervangen worden door heiligennamen.

Voorbeelden van persoons- en familienamen uit een renteboek (14de-15de eeuw)

In de renteboeken van Nieuwkerken-Waas¹⁰ komen verschillende oude familienamen terug die in een drietal groepen zijn onder te brengen, de patroniemen (Inghels, Lauwers, Zeghers, Wouters, Loys,...) komen minder voor dan de herkomstnamen en de beroeps- en andere namen.

Typische herkomstnamen beginnen met Van, Van der of Van den. De andere namen eindigen bijna alle op een genitief –s. De s- vooraan een familienaam is eigenlijk hetzelfde als het voorvoegsel de- (deionghe/sionghe, sghents, sbrunne, spapen/de pape, sdyckers, smayers/de maeyere,...). Bij vrouwen wordt de s- vooraan vaak een ts- (tsionghe, tshondts).

Bij sommige familienamen wordt ook een bijnaam vermeld: *jan pauwels alyas brabandere, gillis de smet die men heet de plucker, lauwerys de smet die men heet thys, willem premars die men heet maeszone, jan van pudebrouc alias puye,...*

De oudste zoon krijgt dikwijls de voornaam van de vader. Bij de vrouwen ontbreekt er vaak een familienaam (*syns wijf, de weduwe*). Bij de mannen zijn Jan, Pieter en Gillys populaire voornamen. Alle voornamen zijn ook Vlaamse vertalingen van Latijnse heiligennamen. Bij de vrouwen zijn

---

⁸ Zowel Debrandere als Gysseling verwijzen maar sporadisch naar een Keltische oorsprong bij namen. Beiden verwijzen bij bepaalde toponiemen zoals Melsele, Anzegem, Bavikhove, Boezinge,... ook naar een woorddeel dat met een persoonsnaam zou te maken hebben. Mogelijk bestaat er hier dus ook een andere etymologie. Ook R. Rentenaar heeft het af en toe over een 'prehistorische' woordstam, bv. bij namen over Franse bergen (p. 37). Die naamgeving zou toen vooral zijn ingegeven door de behoefte aan oriëntatie en lokalisatie van de bergbewoners. Dat het gaat om een Keltisch grondwoord zou ondermeer uit typisch voor die periode gebruikte woordafleidingen volgen. Overigens haalt hij in zijn boek, dat eerder voor een Nederlands publiek is bestemd, nog vaak 'vanzelfsprekende' verklaringen aan (Kaaspol, Koffiebonenplaat, p. 51, America, p. 20, Tiengemeten, p. 30, Apeldoorn, p. 55, Vier Garden, p. 61, Tholen (naar een tolhuis, de 'h' is dus overbodige ballast (?)), p. 82, Zierikzee, p. 88, Zwarte Veld, p. 96, Eendenplas en Trappersberg (naar een trapgans (?)), p. 98, ...). In de Nederlandse toponymie komen ook vaak gebeurtenissen uit het koloniale verleden (Indonesië, bv. Bantam in Amsterdam, p. 129), zelfs van militaire conflicten zoals de afscheiding van België in 1830, aan bod. Bij het ontstaan van veldnamen, zouden de naam van de gebruiker of bezitter, het gebruik dat van de grond werd gemaakt en de dieren die men er op liet grazen, bepalend zijn geweest (p. 114). 'In hoeverre al die perceelsnamen te danken zijn aan stammen die ons land binnentrokken is een vraag, die ik hier liever buiten beschouwing wil laten.' (p. 116)

⁹ Oude plaats- en persoonsnamen zouden volgens Debrabandere moeilijk in het Latijn kunnen vertaald worden. Vandaar vaak 'in loco dicto...' 'in vico qui dicitur...', of bv. 'Simon dictus Drinkewater'.

¹⁰ R. Van Goethem, Oude Erfelijke Renten te Nieuwkerken-Waas, AOKLVW, deel 72, 1969, p. 125.

Lysbetten, Mergrieten, Katelinen, Amelberghen het meest voorkomend. Vaak gebruikt men hier –en op het einde (ook bv. Mariën een paar keer).

Bronnen

M. Ooms, auteur woordenboek van Limburgse dialecten, nu vertaler en taaldocent, www.taalverhalen.be

Prof. A. Marynissen, Universität Köln, Institut für Niederlandistik, www.marynissen.org

F. Debrandere, Naamkunde, Kursus Heemkundige Vorsers, 1988

R. Rentenaar, hoofd van de afdeling Naamkunde en Nederzettingsgeschiedenis van het P.J. Meertens-Instituut van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, auteur van Groeten van Elders, 1990.

Zie reeksen Genealogieën en Toponiemen (Middelen eeuwen), www.stap-brug.be

Zie Toponiemen (19de-20ste eeuw), www.stap-brug.be

Een verdere verkenning van Gallische dorpen, www.stap-brug.be

M. Van Stappen, 2022, www.stap-brug.be